

Kwadrant

KWARTAALBLAD VAN DE REMONSTRANTSE GEMEENTE TWENTE

3

2018

HET HEILIGE

Redactioneel

Dit kwartaal een Kwadrant met twee thema's. Allereerst het jaarthema Kwetsbaarheid. In haar bijdrage 'Bezield lichaam' toont Kirsten Slettenaar zelf haar kwetsbaarheid met een persoonlijk verhaal. Het vereist moed om zo te schrijven. Het gaat over een grenservaring uit haar leven die plaatsvond rond haar zwangerschap. Na zo'n grenservaring moet er opnieuw naar zin worden gezocht. Het artikel is een voorpublicatie uit het boek 'Spelen met grenzen, over contrastervaringen' (2018). Een van de redacteurs, Sigrid Coenradie, verzorgt een lezing rond dit thema op zaterdag 29 september. Raadpleeg de agenda op pagina 14.

Het tweede thema is 'Geloof en perspectief op het sacrale'. We denken met Bärbel Dorbeck-Jung mee over het 'Verlangen naar het heilige en geloof' dankzij een prachtige, diepzinnige bijdrage. Het is een beschrijving van een zoektocht naar een weergave van het heilige, maar ook naar de kenmerken van een heilig leven. Het is mooie een inleiding op een cursusreeks die op donderdag 18 oktober start.

Paul Janse schrijft in 'Hoeden en hosties' over de beelden die in de loop van de jaren van Joden zijn gevormd. Hij heeft het verhaal geïllustreerd met vele afbeeldingen. Tenslotte beschrijft Kirsten in haar Woordzoeker de numineuze ervaring.

Mogelijk is het u opgevallen, uw vertrouwde Kwadrant verschijnt in een nieuw jasje. Onze huisdrukker is er mee gestopt en wij zijn op zoek gegaan naar een alternatief. Dat werd de drukker Editoo in Arnhem. Editoo drukt magazines voor de profit en de non-profit sector. Passant werd er al eerder gedrukt. Wij horen graag of de nieuwe vorm u bevalt.

Cor Langen

Inhoudsopgave

- 1 Redactioneel
- 2 Woordzoeker
- 3 Bezield lichaam
- 7 Verlangen naar het heilige en geloof
- 11 Hoeden en hosties
- 14 Agenda

Colofon

Remonstrantse Gemeente Twente
Jaargang 10, nummer 3, augustus 2018

Kwadrant is een kwartaalblad voor Twente. Het tijdschrift beoogt het remonstrants gedachtegoed bekend te maken voor belangstellenden en lezers met een spirituele belangstelling.

Abonnementen à €16,- per jaar voor 4 nummers kunnen ieder gewenst moment ingaan. Leden en vrienden van de Remonstrantse gemeente ontvangen het blad gratis.

Tekstbijdragen worden zeer op prijs gesteld. Een artikel bestaat als regel uit maximaal 600 woorden. Zonodig kan een auteur worden gevraagd een artikel in te korten. Bijdragen voor het volgende nummer voor 5 november 2018.

Drukker: Editoo B.V. te Arnhem

Redactie:
Kirsten Slettenaar
Paul Janse
Cor Langen

Redactieadres
Mail: corlangen@hetnet.nl
Post: Kwadrant, Beckumerstraat 152, 7548BH
Boekelo
Tel.: 053 4500628

Woordzoeker

Kirsten Slettenaar

In het psychologisch onderzoek naar het wezen van de mens wordt vaak teruggegrepen op de evolutie. 'Ooit, toen de mens nog jaagde' is de staat van de mens die als oorzaak wordt gezien voor allerlei patronen en reacties van mensen nu. Hoe de mens oorspronkelijk is ontstaan en een eigen genenpakketje heeft gekregen, is heden ten dage nog altijd een belangrijk onderdeel van ons menszijn. Deze afkomst zien we terug in ons zogenaamde reptielenbrein. Dit is het kleinste en oudste deel van je hersenen. Het reptielenbrein is gebrand op maar één ding en dat is overleven. Het is gericht op 'veilig en vertrouwd' in plaats van bijvoorbeeld 'vernieuwend' of 'verstandig'. Wanneer het over het ontstaan van religie gaat wordt de oorsprong ook nog wel eens gezocht in die overlevingsdrang. Dat klinkt dan bijvoorbeeld zo: de primitieve mens had geen verklaringen voor hoe de wereld in elkaar zit. En dus dacht deze mens dat er achter allerlei aardse verschijnselen een goddelijke kracht moest zitten. Een kracht die je kon proberen te beïnvloeden door offers en dergelijke.

Carl Gustav Jung, de beroemde psychiater is in 1925/1926 op bezoek geweest in Afrika. In Kenia had hij zijn ervaring van de opkomst van de zon. Elke morgen ging hij ervoor zitten. Ik citeer: 'De zonsopgang op deze breedtegraad was een gebeurtenis die me elke dag weer overweldigde. Het was niet zozeer het op zich grootse omhoogschieten van de eerste stralen, als wel wat daarna gebeurde. Direct na zonsopgang placht ik op mijn vouwstoel te gaan zitten onder een schermacacia. Vóór me, in de diepte van het kleine dal, lag een donkere, bijna zwartgroene strook oerwoud en daarboven verrees de plateaurand van de overzijde. Aanvankelijk was er nog een scherp contrast tussen licht en donker; dan kwam alles plastisch in het licht te staan,

dat met een welhaast compacte helderheid het dal vulde. De horizon werd stralend wit. Geleidelijk aan drong het klimmend licht als het ware alle voorwerpen binnen, alsof ze van binnenuit oplichtten, tot ze doorzichtig glansden als doorzichtig glas. Alles werd tot schitterend kristal. De roep van de klokvogel weerklonk langs de horizon. In dit ogenblik voelde ik me alsof ik in een tempel was. Het was het allerheiligste uur van de dag. Ik aanschouwde deze heerlijkheid met een onverzadigbare verrukking, of liever, in tijdloze vervoering. Vlak bij de plek waar ik zat, stond een hoge rots die door grote apen, bavianen bewoond werd. Elke ochtend zaten ze rustig, bijna onbeweeglijk, aan de zonzijde van de bergkam, terwijl verder de gehele dag hun gesnater en geschreeuw door het oerwoud klonk. Evenals ik leken ze de zonsopgang te vereren.'

Het komt mij vreemd voor om iets als religie louter terug te brengen tot een overlevingsdrang. Er zijn verschijnselen in de natuur waarvan mens en (zelfs) dier stil worden. Die leiden tot ontzag voor dat wat een mens overstijgt aan kracht en intensiteit en schoonheid, die leiden tot verwondering of tot dankbaarheid. Veel mensen hebben ooit wel eens een dergelijke numineuze (term van Tjeu van den Berk) ervaring gehad wanneer ze in de ochtendmist wandelden, in de bergen een plotseling vergezicht zagen, bij het overlijden van een dierbare aanwezig waren, een bijna-dood-ervaring hadden of een moment van diepe liefde of affectie voor iemand voelden. Het zijn momenten die zo'n kracht hebben dat je ze de rest van je leven met je meedraagt. Er zijn geen woorden die zo'n ervaring ten volle kunnen uitdrukken, maar deze kan wel een symbool worden van wat jouw leven draagt en schraagt. Misschien kun je het ook overleven op zielsniveau noemen.

Beziëld lichaam

Kirsten Slettenaar

De zwangerschap van onze tweeling verliep zorgelijk. Veertien jaar geleden zijn onze jongens geboren, en het gaat nu uitstekend met hen allebei. Dat mag met recht een wonder heten. Bij de eerste controle door de gynaecoloog bij 16 weken zwangerschap werden we dezelfde dag nog doorgestuurd naar het academisch ziekenhuis in Leiden. Eenmaal daar werd ons uitgelegd wat het probleem was en dat ik de volgende ochtend geopereerd zou worden: met een camera en een slangetje gingen ze de baarmoeder in om daar een en ander te repareren. De kans dat beide kinderen zouden overleven was 60%. En daarbij wilde 'overleven' niet zeggen dat verder ook alles goed zou gaan in de ontwikkeling van de jongens.

Na dit alarmerende gesprek werden we opgevangen door de maatschappelijk werkster van de afdeling. Ik had gevraagd of ook de geestelijk verzorgster

van het ziekenhuis aanwezig kon zijn. Tijdens het gesprek stelde zij een vraag die voor mij veel helderheid bracht: wat is je grootste angst?

Deze vraag zette mij stil bij de situatie, maar vooral bij mezelf. Wat is het ergste dat er kan gebeuren, in mijn ogen? Met de nodige schaamte biechtte ik op dat het nog niet eens mijn grootste angst was dat de kinderen zouden overlijden. Maar ik was bang dat ze allebei ernstig gehandicapt ter wereld zouden komen. Dat zou ik voor henzelf erg vinden en mijn leven zou daarmee ook definitief en volledig veranderen.

Ik kreeg de ruimte om deze angst onder ogen te zien en uit te spreken bij mensen die begripvol luisterden. Mijn diepste angst mocht aan de oppervlakte komen, mocht 'er zijn'. Na het gesprek was de angst niet weg, maar had wel woorden gekregen, was benoembaar geworden. En daarmee was ik al een hele stap verder. Uiteindelijk is dit moment, en eigenlijk dit hele principe van het benoemen van emoties en er vervolgens doorheen durven gaan, het begin geworden van een heel proces dat tot op de dag van vandaag voortduurt.

Lichaam

Gezien de hele situatie was het aannemelijk dat ik eerder zou bevallen dan gebruikelijk. Als voorbereiding op de bevalling heb ik met mijn man een haptotherapeute bezocht. Hapto- komt van het Griekse hapsis en duidt op de tastzin. In de haptonomie gaat het met name om dat specifieke zintuig van het lichaam. Met je tastzin kun je buiten je lichaam voelen (het is hier koud) en naar buiten toe uitreiken (als je contact maakt met een ander gebeurt dat). Ook reikt je tastzin naar binnen (fysieke gewaarwordingen als pijn of misselijkheid maar ook emoties, spanningen, of je je veilig voelt, enz). De haptotherapeute begeleidde ons in het maken van contact met onze jongens toen ze nog in de buik zaten. En ze leerde me hoe ik de weeën op kon vangen. Dat gebeurde vanuit hetzelfde principe als wat er in het gesprek in het ziekenhuis gebeurde: niet

van de pijn weggaan, maar er juist naartoe bewegen, en er zelfs doorheen proberen te gaan met je aandacht. Dat lukte gelukkig na enig oefenen, want wat is de neiging toch groot om weg te vluchten van angst en pijn.

Achteraf gezien is deze periode een grenservaring in mijn leven geweest. Deze zwangerschap bewoog zich op de grens van leven en dood, confronteerde me met mezelf en riep levensvragen rond angst en vertrouwen op.

Ik wil in dit artikel graag de nadruk leggen op een aspect bij grenservaringen dat vaak in de christelijke traditie (en daarbuiten?) onderbelicht blijft, namelijk de lichamelijke kant hiervan. Dat is niet omdat de hierboven beschreven grenservaring een operatie en een bevalling betrof, maar omdat ik er meer en meer van doordrongen raak dat wij ons lichaam zijn. En voordat u zegt: "maar wij zijn ons brein": - ook dat klopt, het brein behoort tot ons lichaam. We zijn niet alleen ons brein, we zijn ons hele lichaam.

Binnen de fenomenologie (een filosofische stroming, in eerste instantie ingezet door E. Husserl, later onder anderen uitgewerkt door M. Merleau-Ponty) wordt het menselijk lichaam als uitgangspunt gezien. Alles wat zich aan je voordoet (fenomenen), neem je waar. Dat waarnemen doe je met je lichaam: met je zintuigen. Alleen al als je in bed ligt bijvoorbeeld, neem je veel waar. Je ziet of het donker genoeg is om te gaan slapen, je hoort of het stil genoeg is of dat er iemand tegen je aan het praten is. Je ruikt misschien ook de lakens die net gewassen zijn, en als dat een sterke of doordringende geur is kan het zelfs zijn dat dat een smaaksensatie in je mond geeft. Maar de tastzin, vaak als laatste van de vijf zintuigen genoemd, geeft misschien wel de meeste informatie. Je voelt met je tastzin hoe zacht of hard het bed is, of je ergens op een plooi ligt, of er iemand naast je ligt, of de temperatuur goed is, je voelt het gewicht van het dekbed. Je tastzin reikt ook naar binnen toe: je voelt dat je in bepaalde lighoudingen last krijgt van je spieren of ge-

wrichten, of je gespannen in je bed ligt of juist ontspannen. Maar ook zijn emoties vaak goed voelbaar als je in bed ligt. En dat zijn evenzeer fysieke sensaties, gevoelens zijn immers altijd ergens voelbaar in je lichaam.

Ziel

Je lichaam is natuurlijk meer dan een lijf met vijf zintuigen. Het belichaamt ook jou als persoon. Het is jouw lichaam, jij bezielt het. Binnen de fenomenologie spreekt men van esprit incarné, in de haptonomie is dat de term 'bezielde lichamelijkeheid' geworden. Die bezieling komt fysiek tot uiting in je bewegingen en gebaren, je stem, mimiek, oogopslag en in de manier waarop we lopen, dansen en beminnen. Lichaam en ziel zijn onlosmakelijk verbonden.

De metafoer van een huis met verschillende kamers kan dit duidelijk maken. Het huis, dat is jouw lichaam. Het kan zijn dat je alle kamers, van kelder tot aan zolder, bewoont. Overal in je huis, in je lichaam, ben je vertrouwd, voelt het als 'van jou', is jouw bezieling voelbaar en zichtbaar. Het kan ook zijn dat bepaalde kamers dicht zijn, of dat je er zelden meer komt.

> Het is jouw lichaam, jij bezielt het. Binnen de fenomenologie spreekt men van esprit incarné, in de haptonomie is dat de term 'bezielde lichamelijkheid' geworden. Die bezieling komt fysiek tot uiting in je bewegingen en gebaren, je stem, mimiek, oogopslag en in de manier waarop we lopen, dansen en beminnen. Lichaam en ziel zijn onlosmakelijk verbonden <

Of dat je bepaalde favoriete plekken hebt in het huis. Wanneer je je voorstelt dat iemand aanbelt bij de voordeur, wat gebeurt er dan? Loop je vanuit de huiskamer naar de deur om hem open te doen? Duurt het even voor de deur opengaat omdat je van zolder moet komen? Kijk je eerst even door de brievenbus? Spring je achter de bank in de hoop dat de gene die aanbelt snel weer verdwijnt? Staat je voordeur altijd open voor wie zich maar aandient? Hoe jij het huis van je lichaam bewoont, heeft onder meer te maken met je levensverhaal, met wie je geworden bent en hoe je zo gegroeid bent. Lichaam en ziel zijn zo nauw met elkaar verbonden, dat ze als eenheid te beschouwen zijn.

Door grenservaringen kan deze verbondenheid verminderen of zelfs verloren gaan. Als het leven teveel pijn doet, is de neiging groot om je af te sluiten van dat wat zo moeilijk is. Je wilt de pijn niet voelen. En omdat de eenzaamheid of de angst of de onveiligheid ergens in je lichaam voelbaar is, zijn mensen geneigd zich zichzelf terug te trekken uit dat gedeelte van hun lichaam. Bij een zere knie bijvoorbeeld heb je de neiging om daar niet teveel aandacht aan te besteden, om vooral niet met je aandacht bij je knie te zijn. Je trekt je terug, weg van die plek. Maar dat betekent tegelijk dat je je lichaam op die plaats niet goed meer kunt voelen. Je voelt niet meer wanneer je een grens over gaat, of er nog andere dingen aan de hand zijn. Bij emotionele pijn werkt het vergelijkbaar. Vaak gebeurt het dat mensen door allerlei gebeurtenissen in hun leven zich steeds hebben teruggetrokken uit delen van hun lichaam. Hun lichaam is niet langer volledig bezield, zou je kunnen zeggen.

Er zijn vele mogelijkheden om weer opnieuw wegen te leren vinden na ingrijpende ervaringen en zo weer toe te groeien naar een hernieuwde eenheid tussen lichaam en ziel.

Geïnspireerd door de fenomenologie kiest de haptonomie ervoor die weg te zoeken via het lichaam. Door je weer bewust te gaan worden van wat je voelt op de plaatsen in je lichaam waar je je ooit uit hebt teruggetrokken, kun je die delen gaandeweg weer gaan bewonen.

Een bezield lichaam houdt in dat je niet langer wegvlucht van pijnlijke of confronterende plekken in je lichaam en in je levensgeschiedenis, maar dat je er juist naartoe beweegt en ze bewust leert waarnemen. Gevoelde leegte kan dan opnieuw gevuld raken. In een bezield lichaam krijgt het leven zin en betekenis.

Zingeving

En daar raken we aan een thema dat bij grenservaringen vaak een rol speelt: opnieuw moet er, na de ingrijpende gebeurtenis, gezocht worden naar zin. Omdat het hele leven in een ander perspectief is komen te staan, krijgt ook de vraag naar de zin van en de zin in het leven een andere kleur. Het is in onze maatschappij niet gebruikelijk om bij die zoektocht het lichaam te betrekken. Het lichaam is wel vaak middel in die zoektocht, maar niet altijd het uitgangspunt. Het maken van een pelgrimsreis, sporten, gezond eten, het kan allemaal helpen in je zoektocht naar zin en om je goed te voelen. Maar dat staat los van het feit of je je lichaam bewoont, of je in je lichaam bent en je bewust bent van wat je lichaam aangeeft aan grenzen, aan verlangens, aan behoeften, aan emoties, kortom: wat er in jouw bezieling omgaat.

Het kunnen ervaren van je eigen bezielde lichaam geeft dan ook zin en betekenis aan je leven. Want op grond van wat je waarneemt in je lijf kun je bewuste keuzes maken die bij jou passen. Er groeit rust en vertrouwen in jezelf, omdat de dingen die je doet en zegt kloppen met wat er binnen in je leeft.

Je krijgt vaste grond onder je voeten, en gaat de ruimte innemen die bij jou past. De zwangerschap van onze tweeling met al haar complicaties en zorgen kan ik achteraf een grenservaring in mijn leven noemen. Het ontdekkingsproces in mijzelf dat is ingezet met deze ervaring, leidde vorig jaar tot een enigszins ongebruikelijke stap voor een dominee: ik ben begonnen met de opleiding haptonomie.

Al in de theologiastudie heb ik voorgesorteerd op de pastorale kant van het predikantschap. Ik ben afgestudeerd in de pastorale psychologie en heb later de tweejarige Voortgezette opleiding pastorale gespreksvoering gevolgd. Mensen helpen om dieper levende vragen te verwoorden, mensen het gevoel willen geven zich gezien en begrepen te voelen – dat is mijn uitgangspunt als dominee. Nu ik mij verdiep in de haptonomie komt daar een heel nieuwe dimensie bij. Ik merk met wat voor schat aan wijsheid we allemaal rondlopen: ons eigen lichaam. Er valt zoveel meer waar te nemen in ons lichaam dan we ons vaak bewust zijn. Mijn grenservaring van toen heeft nu geleid tot een nieuwe openbaring: zorg om de ziel hangt nauw samen met aandacht voor wat er in het lichaam gebeurt.

Dit artikel is een voorpublicatie uit het boek 'Spelen met grenzen, over contrastervaringen', red.: Sigrid Coenradie en Koen Holzapffel, uitgever Boekencentrum, ISBN 9789021170640 (verschijnt in september).

Verlangen naar het heilige en geloof – een inleiding

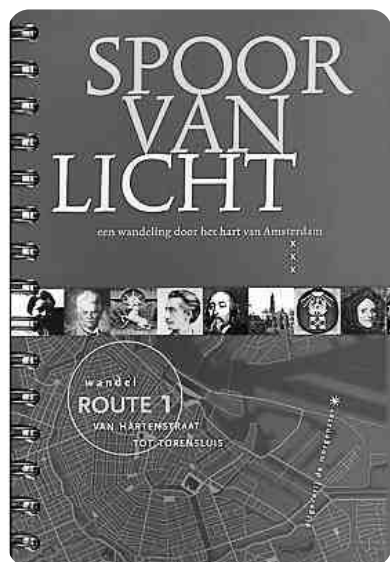
Bärbel Dorbeck-Jung

Al lang woont een verlangen naar het heilige in mij. Het voelt als een verlangen naar een mijn eigen probleempjes overstijgende eeuwige ruimte waarin ik in alle vrijheid kan zijn. Het was een jarenlang sluimerend verlangen. Het werd mij pas bewust toen ik een recensie van het boek 'Eindeloos verlangen naar het heilige' van Roger Scruton (2015) las. Geïnteresseerd geraakt door dit inzicht besepte ik dat het verlangen naar het heilige in de huidige seculiere Nederlandse samenleving springlevend is. Sinds zeven jaar trekt het paasevenement The Passion elk jaar ongeveer 20 000 bezoekers en twee miljoen kijkers. Cursussen over meditatie, spiritualiteit en mindfulness zijn goed bezocht en tijdschriften en boeken over deze onderwerpen worden veel gekocht. Het is fascinerend om te zien hoe zeer het heilige in de voortschrijdende techno-cultuur aanwezig is. Volgens de filosoof René Munnik zijn het ontzag en de huivering voor onbeheersbare geavanceerde technologieën (zelfsturende auto's, oorlogvoerende drones, mensen vervangende robots etc.) gestalten van het heilige. Munnik wijst erop dat het debat over de gevolgen van klimaatverandering met de heftigheid van een religieus dispuut wordt gevoerd. Kortom, religie en het verlangen naar het heilige zijn met een verrassende comeback bezig, zoals de journaliste Yvonne Zonderop recent vaststelde in haar veel besproken boek 'Ongelooflijk' (2018).

The Passion in de Bijlmer 2018

In deze inleiding nodig ik u uit voor een zoektocht naar filosofische contouren van het heilige. Dit is een risicovolle onderneming, want de kern van het heilige is niet in woorden te vatten. Kunnen wij dan niet beter zwijgen over dit fenomeen? Gesterkt door een uitspraak van literair criticus Van Groenewegen die zei dat 'de ziel die zich verscheurt in vergeefse verwoording daarbij het geluk smaakt te beseffen wat hij verlangt' denk ik dat reflectie, schrijven en gesprek waardevolle inzichten verschaffen kan over het verlangen naar het heilige. Het kan duidelijk maken wat het inhoudt en wat heilig leven zou kunnen betekenen. In deze bijdrage doe ik een poging om het heilige te omschrijven en kenmerken van heilig leven te ontwaren.

De dag dat ik begon dit artikel te schrijven stuitte ik in de Verdieping van Trouw op het artikel 'Heilige wandeling' (Trouw 18-6-2018, p.7). Daarin besprak Stevo Akkerman een wandeling langs heilige plekken in Amsterdam. De wandeling was op 22 en 23 juni jongstleden uitgezet in het kader van het festival over de inrichting van de stad. De twee docenten religiewetenschappen die de wandeling gepland hadden gebruikten een heel ruime omschrijving van heilige plekken. Voor hen zijn het plekken 'die voor mensen van betekenis zijn'. Deze opvatting overtuigt mij niet. Zij is te ruim en te weinig onderscheidend. Zo veel kan voor mensen van betekenis zijn, zoals bijvoorbeeld een biertje elke vrijdagavond in een stamcafé. De ervaring (genot) en de plek (stamcafé) lijken mij echter banaal. Maar is deze stellige reactie wel terecht? Een uitspraak van de dichteres Anneke Brassinga zet mij aan het twijfelen. Brassinga merkt op dat een op zich neutraal object of voorval zonder aanmerkelijk belang, zoals de aanblik van iemand die een sigaret opsteekt ineens de drager van heiligheid of universele betekenis worden kan. Zij zegt: 'het behelst in al zijn futiliteit 'het al', in een flits, een kier in de stroom der dingen. Het brengt een indruk mee van overweldigende, ondefinieerbare betekenis.' Soortgelijke ideeën besprak Annette van Dijk in de cursus mystiek voor de Remonstranten in Twente (voorjaar 2018). Ook zij gaf aan dat schijnbaar onbelangrijke dingen, kunst, schoonheid en natuur aanleiding kunnen zijn voor een ervaring van het bovennatuurlijke.

Hieruit concludeer ik dat een stamcafé en het drinken van een biertje de dragers van een heilige ervaring zijn kunnen. Voor de kwalificatie als 'heilig' is echter de aard van de ervaring doorslaggevend. Volgens Brassinga gaat het bij het heilige om ervaringen van universele, overweldigende en niet benoembare betekenis. En de kunstenaar die een van de tijdens de wandeling in Amsterdam bezochte 'heilige' plaatsen had geschapen (de tuin 'het paradijs') voegt toe dat het een ervaring betreft waardoor de mens bij zijn wezen komt. Een heilige ervaring verbindt de mens met haar ziel. Zij valt buiten de kaders van de rationaliteit. Zij is onbeheersbaar, groots en verheven - een fascinerend en

huiveringwekkend mysterie dat zich aan de mens voordoet. Men kan het heilige alleen ervaren of voelen maar niet rationeel bevatten of legitimeren.

Voor de theoretische onderbouwing van heilige ervaringen zijn de ideeën van de Duitse godsdienstsocioloog en filosoof Hans Joas bijzonder interessant. Joas was recent gasthoogleraar aan de Radboud Universiteit te Nijmegen. In het boek 'Die Macht des Heiligen' (2017) reflecteert hij over de betekenis van zelfoverstijgende en universele (= heilige) ervaringen. Daarbij legt hij verbanden tussen het heilige en geloof. Op basis van een historische analyse van de secularisatie concludeert Joas dat ervaringen van zelfoverstijging religieuze en niet-religieuze mensen verbinden. Zo speelt zelfoverstijging bijvoorbeeld ook een rol bij de bekende atheïst Richard Dawkins als hij over de sublieme oneindigheid van de kosmos spreekt. Joas merkt op dat religieuze en niet-religieuze mensen intense, zelfoverstijgende ervaringen echter verschillend kunnen interpreteren. Interpretatie geschiedt binnen de kaders van een bepaald geloof of bepaalde idealen zoals mensenrechten. Joas denkt dat het heilige de basis is van het ontstaan van idealen en waarden. Zo zijn Ideeën over vooruitgang en democratie voor degenen heilig die eraan geloven. Joas vindt dat de binding aan idealen essentieel is voor het (voort)bestaan van een samenleving. Bijvoorbeeld kan een zelfoverstijgende ervaring in de natuur aandacht en zorg voor het milieu bevorderen. Daarom is het ook heel belangrijk dat men open staat voor heilige ervaringen. Joas pleit ervoor dat mensen continu zelfreflectie, afstand nemen, openheid en compassie leren en oefenen zodat zij schoonheid, natuur en medemensen op hun waarde kunnen schatten.

Een eerste conclusie. Bij de zoektocht naar een overtuigende omschrijving van het heilige valt op dat de focus in de geraadpleegde literatuur op de menselijke ervaring ligt. Het gaat om ervaringen van zelfoverstijging, universaliteit, bovennatuurlijkheid en essentie. Controle over de ervaring is niet mogelijk en zij kan niet rationeel worden beredeneerd. Niet van belang lijkt de plek of situatie (na-

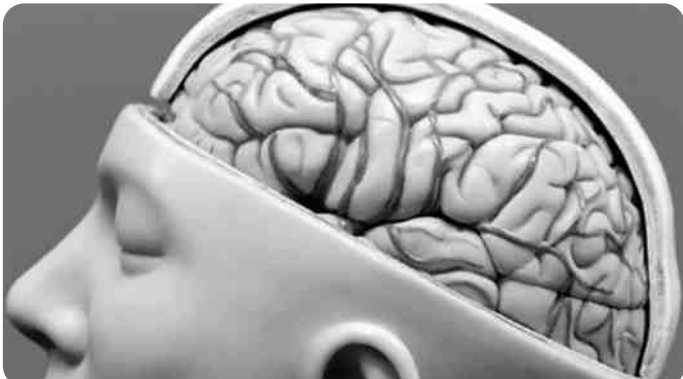
tuur, stamcafé, kijken naar een bloem) waarin ervaringen van heiligheid plaatsvinden. Heilige ervaringen kenmerken religieus maar ook niet-religieus geloof.

Deze omschrijving roept de vraag op welke consequenties aan ervaringen van het heilige verbonden zijn. Actuele antwoorden op deze vraag vinden wij in de pauselijke aanmoedigingsbrief *Gaudete et Exsultate* (Verheug je en juich, 19-3 2018). De brief is een oproep om heilig te handelen in het alledaagse leven. Franciscus licht toe dat dit betekent dat men Gods liefde uitdeelt, barmhartig, standvastig en trouw leeft en dat men gerechtigheid in daden nastreeft. Het betekent echter ook dat men zijn eigen beperktheid onder ogen ziet en zo Gods genade in zich laat werken. In deze benadering ligt de focus op het aardse van het heilige. Bepaald menselijk handelen functioneert als voertuig van het goddelijke.

Een groot aantal filosofen en schrijvers verbindt heilig handelen met offers. Zo stelt de politieke filosoof Roger Scruton dat de behoefte om te offeren in ieder mens diep is geworteld. Deze behoefte komt tot uitdrukking in religieuze en seculiere gemeenschappen, in het bijzonder in tijden van rampspoed en oorlog. Hij wijst op de zelfopoffering die veel religieuze gemeenschappen eisen of juist verbieden (Azteken). Hij haalt ook de uitspraak van (de agnost) Václav Havel aan dat de betekenis van het leven bepaald wordt door de zaak waarvoor het kan worden opgeofferd.

Bij de nadere onderbouwing van zijn stelling over de menselijke behoefte om offers te brengen zet Scruton zich af tegen wetenschappers die de mens reduceren tot aspecten van de biologie. Een vertegenwoordiger van deze groep neuro- en evolutiebiologen is Dick Swaab. Op basis van jarenlang onderzoek concludeert Swaab dat wij geen hersenen hebben maar onze hersenen zijn: de natuurkundige en chemische processen in onze hersenen bepalen hoe we reageren en wie wij zijn.

Swaab bestrijdt dan ook dat er een vrije wil en een geest of ziel bestaan die onafhankelijk van de hersenen kunnen functioneren. Volgens Scruton is dit een eenzijdige natuurwetenschappelijke opvatting die alléén het fysieke functioneren van de mens beschrijven kan. Natuurwetenschappelijke redeneringen helpen ons echter niet om het menselijke streven naar het schone, goede en ware en de behoefte om verantwoordelijkheid te dragen te begrijpen. Onder andere persoonlijke relaties, morele intuïties en verantwoordelijkheidsbesef verwijzen naar een transcendente dimensie in het leven. 'Ten volle leven', zegt Scruton, 'en te begrijpen wie wij zijn betekent de realiteit van deze dimensie te erkennen. Essentieel voor menselijk leven is oog te hebben voor het heilige.'

De spanningen tussen wetenschap en geloof, rede en gevoel was ook onderwerp van de overdenking in de dienst van 24 juni 2018 in de Remonstrantse kerk te Hengelo. Onze predikante Kirsten Slettenaar gaf aan dat er gebieden in het leven zijn die niet uit de voeten kunnen met wetenschappelijke verklaringen. Zij zei: 'Wanneer het gaat over liefde, over ge-

nieten, over muziek, over troost, over jezelf zijn, over kwetsbaarheid, over vertrouwen, over verdriet, over hoop, over geloof, dan kunnen verklaringen en begrip soms wel helpen, maar ten diepste komt er dan ook iets anders bij kijken.

Aandacht, warmte, geborgenheid, ruimte van een ander, zelfvertrouwen, rust, openheid bij jezelf.' Zij merkte op dat het om balans tussen wetenschap en geloof gaat, om gevoel en verstand met elkaar laten samenwerken.

Een tweede conclusie. De zoektocht naar kenmerken van heilig leven heeft ons geleid langs bepaalde waarden (pauselijke aanmoedigingsbrief) en het brengen van offers. De door Franciscus genoemde waarden overlappen grotendeels met seculiere waarden en zelfopoffering wordt gepropageerd door gelovigen en niet-gelovigen. Aan het einde van de zoektocht hebben wij de spanningen tussen wetenschap en geloof, rede en gevoel onder ogen gezien.

Tot slot. Deze inleiding heeft een zeer beperkt aantal kenmerken van het heilige en heilig leven kunnen aanstippen. In de cyclus over geloof die de programmacommissie in het najaar 2018 en de winter 2019 gaat aanbieden worden deze punten nader besproken en aangevuld. De cyclus bestaat uit een inleidende lezing over het actuele Remonstrantse thema kwetsbaarheid, een cursus over perspectieven op het heilige en een reeks van drie bijeenkomsten 'eten en praten met...' over het geloof van alledag. Tijdens de inleidende lezing op 29 september spreekt Sigrid Coenradie over kwetsbaarheid en geloof.

De cursus 'perspectieven op het heilige' start op 18 oktober met een toelichting van Bärbel Dorbeck--Jung op de denkbeelden van Scruton. Via videofilm-pjes komen Scruton en eventueel ook Dick Swaab zelf aan het woord. Wij discussiëren onder andere over de spanningen tussen heilige ervaringen en wetenschap.

Op 1 november staat het sacrale in de videokunst centraal. Aan de hand van voorbeelden laat Arent Weevers zien dat de moderne kunst heilige ervaringen schijnt te kunnen genereren, zelfs al had de kunstenaar niet direct die bedoeling. Uiteindelijk is kunst wat de waarnemer waarneemt en dat is wat Weevers betreft niet vrijblijvend.

Thema van de derde en laatste bijeenkomst op 15 november is het sacrale in de muziek. Met muzikale voorbeelden en discussie verkent Cor Langen met ons de vraag of muziek een passend expressiemiddel van het heilige is. Of moeten wij met Scruton vaststellen dat de muziek geen geschikt middel is juist omdat muziek bij iedereen verschillende gevoelens kan oproepen?

De drie bijeenkomsten 'eten en praten met...' over het geloof van alledag in januari/februari 2019 gaan over de thema's Godsbeeld, hiernamaals en rituelen. Op de eerste avond spreekt Iris Kraak over iconen als venster op God. Na het eten praten wij in kleine groepjes over een of twee voorbeelden. De bedoeling is meer zicht te krijgen op je eigen godsbeeld aan de hand van de iconen.

Op basis van een verhaal over de Atlas van de hemel verkent Kirsten Slettenaar op de tweede avond ideeën over het hiernamaals. Aansluitend gaan de deelnemers in kleinere groepen in op ervaringen het persoonlijke beeld van het hiernamaals kleuren.

Onderwerp van de derde avond is de betekenis van rituelen in het algemeen en in onze kerk. Na een toelichting bespreken kleine groepen of zij zich in deze uitleg in de rituelen in de kerk herkennen. Daarbij komen ook de wensen van deelnemers over rituelen in onze kerk aan bod. De bijeenkomst sluit af met het samen maken van een ritueel.

Hoeden en hosties

Paul Janse

De laatste jaren wil een groeiend aantal Joodse Nederlanders ons land verlaten en emigreren naar Israël. De veiligheid daar, missen zij hier. Rabbijn Lody van de Kamp vindt die wens om te vertrekken onjuist, want zo geef je je tegenstander zijn zin. Je geeft op z'n minst aan bang te zijn. Oorzaak van het groeiende gevoel van onveiligheid is het al vele eeuwen, soms meer soms minder, latent aanwezige anti-judaïsme. De meeste mensen noemen deze Jodenhaat antisemitisme, maar dat is onjuist. Arabieren zijn ook afstammelingen van Noachs zoon Sem.

.Aan de meeste Joodse mannen en vrouwen is - meestal niet te zien of ze daadwerkelijk tot dit exclusieve volk behoren. Al suggereren vele spotprenten en benamingen het tegendeel. Het vooroorlogse Ajax werd 'de club van de puntneuzen' genoemd.

Karikatuur jodenneus

Veel orthodoxe groeperingen geven door hun kleding wel degelijk een visitekaartje af. In ons land mag dat geen enkele bezwaar zijn.

Maar bijna 75 jaren na het beëindigen van de vernietigingsspoging van Hitler en zijn trawanten, heeft menig Joodse medelander sterk het gevoel dat het anti-judaïsme in toenemende mate de herkenbare trekken van toen vertoont. Het keppeltje wordt door de meeste mannen buitenshuis dus niet meer gedragen.

Ongetwijfeld heeft de houding van de staat Israël volgens hen tegenover de Palestijnse burens hier veel mee te maken. De grote toestroom van naar ons land geëmigreerde islam gelovigen eveneens, want de staat Israël heeft geen enkel recht te bestaan. Wie zijn hoofd te ver boven het maaiveld uitsteekt, weet dat er problemen kunnen komen. Of we nu in een land leven waar bijna alles moet kunnen, niet alles wordt geaccepteerd. Niet van Hells Angels, niet van salafisten en niet van Joden, om maar eens drie totaal verschillende groepen te noemen

Vroeger zag men Joden als vijanden van de christenen, want door hun schuld is Jezus immers veroordeeld tot de kruisdood. Als argument gebruikte men de bekende tekst uit Mattheüs: 'Zijn bloed kome over ons en onze kinderen'. Eeuwen later werden ze terecht beschuldigd van het innen van woekerrente. Aangezien geldhandel voor christenen verboden was, leende men geld bij Joden en betaalde vervolgens bedrag en rente zelden terug. Woekerrente was dus een logisch gevolg. Maar zonder die geldhandel zou de economie stagneren. Ook was daar de beschuldiging van hostieschending. Uit kerken zouden Joden hosties stelen en die vervolgens 'tot bloedens toe' verminken. Op die manier probeerend Jezus voor een tweede keer te vermoorden. In de eeuw van het nationaalsocialisme zag men in de vermenging met inferieur Joods bloed een bedreiging voor de zuiverheid van het Arische Herrenvolk.

Al deze 'misdaden' riepen om wraak. De Joden werden verplicht een speciale hoed te dragen, meestal geel of rood van kleur. De kleur geel symboliseerde de afkeuring, de haat. Rood stond voor hel en duivel. Hiernaast twee voorbeelden van de Jodenhoe-

Joodse troubadour met Jodenhoed

Marskramer met Jodenhoed

Deze stigma-maatregel werd genomen door paus Innocentius III (de onschuldige) op het vierde Lateraans concilie in 1215.

Paus Innocentius III (1160 - 1216)

Hij wilde huwelijken tussen Joden en christenen op die manier verhinderen. En was daarmee een 'voorloper' van de Oostenrijker Adolf Hitler. Vanwege de woekerrente worden Joden verplicht de Jodenring te dragen.

De Jodenring (bovenzijde jas)

Een rond lapje gele stof op hun jas. De betekenis is die van een munt, maar ook die van de hostie. De kleur weten we al.

Jodenster met quasi Hebreeuwse letters in het hart van de Davidster

De Franse Revolutie zorgde gelukkig voor definitieve afschaffing van de beide kledingvoorschriften. Vrijheid, gelijkheid en broederschap zijn immers de trefwoorden.

Hitler Duitsland accentueert nog eens op indringend infame wijze de inferioriteit van de Joden en verplicht hen tot het dragen van de Jodenster. Traditioneel is de kleur geel. De pakkans is groter dan ooit, de gevolgen eveneens. (De dragers van de besproken stigmata moesten deze aankoop zelf bekostigen)

Geloof en perspectief op het sacrale

Een belangrijke rode draad van het actuele aanbod van de programmacommissie zijn de christelijke deugden geloof, hoop en liefde. In het voorjaar 2017 hebben drie lezingen over de (christelijke) liefde plaatsgevonden en een cursus heeft het thema geloof aan de orde gesteld. In het najaar 2017 is het onderwerp hoop vanuit verschillende perspectieven belicht.

Het najaarsthema 2018 pakt de rode draad weer op. Het behandelt twee aspecten van godsgeloof: het 'heilige' en de beleving van godsgeloof. Deze aspecten komen in een cursus (blok 1) en een gesprekskring (blok 2) aan bod. Zij worden ingeleid door een overkoepelende lezing over godsgeloof en kwetsbaarheid (jaartheme Remonstranten) door Sigrid Coenradie. In de drie bijeenkomsten van het eerste blok bespreken Bärbel Dorbeck-Jung en Cor Langen een filosofisch perspectief op godsgeloof met de blik op het 'heilige' en het sacrale in de muziek en de moderne kunst. Kirsten Slettenaar en Iris Kraak verzorgen het tweede blok begin 2019.

Sigrid Coenradie: lezing de theologie van de kwetsbaarheid

Datum: Zaterdag 29 september 2018

Tijd: 10.30 – 12.00 uur

Plaats: Remonstrantse kerk, Woltersweg 11, Hengelo

Toegang: Leden €5,- en niet-leden €10,-

Als introductie op het jaarthema kwetsbaarheid praat ik u bij aan de hand van de nieuwste publicaties: Voor Joseph en zijn broer van prof. Christa Anbeek en Spelen met grenzen, waarin bijdragen van remonstrantse (aankomende) predikanten. Beide boeken gaan over contrastervaringen. Dat zijn ontregelende algemeen menselijke ervaringen die een mens kwetsbaar maken, maar hem of haar ook iets kunnen opleveren. In mijn lezing ga ik daarop in. Wat zijn voorbeelden van contrastervaringen? Wat doen ze met je? Wat hebben ze met religie te maken? Waarom zou je ze willen delen? En hoe doe je dat dan? Welke theologische onderbouwing ligt eraan ten grondslag en waarom past die bij remonstranten?

Anette van Dijk: Cursus Mystiek II, nogmaals Hadewijch.

Data: Donderdag 13, 20 en 27 september en 11 oktober 2018

Tijd: 14.00 – 16.00 uur

Plaats: Remonstrantse kerk, Woltersweg 11, Hengelo

Vooraf opgave verplicht bij iriskraak@gmail.com. Toegang eenmalig €5,- leden, €10,- niet-leden

Dit voorjaar hebben we ons vier middagen beziggehouden met mystieke teksten in de cursus Van Hadewijch tot Hillesum. We hebben een aantal basisbegrippen uit de traditionele mystiek bestudeerd, en bekeken hoe die vorm kregen in verschillende culturele stromingen.

In het najaar is er opnieuw de mogelijkheid om te werken met mystieke teksten, ditmaal aan de hand van begrippen uit de mystiek. Per middag wordt één begrip besproken en, aan de hand van teksten, bekeken hoe die begrippen een eigen betekenis krijgen in de verschillende periodes van mystiek. Doel is om opnieuw te ervaren wat de functie van mystieke teksten is en hoe mystiek ook in onze tijd zinvol en inspirerend kan zijn.

Werkwijze

Er wordt gewerkt met een reader, waarin alle behandelde teksten – van oud tot heel hedendaags en indien nodig met een vertaling – zijn opgenomen. De opbouw van de middagen is als volgt: Uitleg en theorie, teksten lezen en bespreken (afgewisseld met passende fragmenten muziek) en gesprekken naar aanleiding van de teksten. De volgende onderwerpen komen aan de orde: de opbouw van een visioen, liefde, fierheid, afgrond.

Cursus perspectieven op het sacrale

Bijeenkomst 1 Bärbel Dorbeck-Jung: Filosofische benadering

Datum: Donderdag 18 oktober 2018

Tijd: 14.00 – 16.00 uur

Plaats: Remonstrantse kerk, Woltersweg 11, Hengelo

Toegang: gratis behalve koffie/thee vrijwillige bijdrage

Het is fascinerend om te zien dat gerenommeerde hedendaagse filosofen de aantrekkingskracht van het heilige herontdekt hebben. Een belangrijke reden hiervoor is de confrontatie tussen het christendom en bepaalde opvattingen van de moderne wetenschap. Vooral door neurowetenschappers wordt de mens tot waarneembare lichamelijke verschijnselen gereduceerd. Een bekend voorbeeld is het boek van de neurobioloog Dick Swaab 'Wij zijn ons brein'. (2010). De filosoof Roger Scruton zet zich af tegen deze eenzijdige neurowetenschappelijke benadering. In het boek 'Eindeloos verlangen naar het heilige' (2015) betoogt Scruton dat onze persoonlijke relaties, morele intuïties en esthetische oordelen naar een transcendente dimensie verwijzen. Deze kan niet worden verklaard door een natuurwetenschappelijke benadering. Volgens hem is oog te hebben voor het heilige essentieel voor menselijk leven.

In de eerste bijeenkomst geeft Bärbel Dorbeck-Jung een toelichting op de denkbeelden van Scruton. Via een videofilmje komt Scruton ook zelf aan het woord. Wij discussiëren over zijn ideeën in de context van onze persoonlijke ervaringen van het heilige.

Bijeenkomst 2 Arent Weevers: Het sacrale in de videokunst

Datum: Donderdag 1 november 2018

Tijd: 14.00 – 16.00 uur

Plaats: Remonstrantse kerk, Woltersweg 11, Hengelo

Toegang: Leden €5,- en niet-leden €10,-

Het heilige is het kloppend hart van de spirituele ervaring en moderne kunst schijnt dat te kunnen genereren, zelfs al had de kunstenaar niet direct die bedoeling! Het presenteert zich via vele gedaantes. Voor wie het wil zien, sijpelt het heilige door de verflagen, steen, hout, gips, inkt, metaal, kunststof en licht van de kunstwerken heen. De vraag is: hoe verhoud je je tot het kunstwerk. Hoe kijk je? Hoe kijkt het kunstwerk naar jou, als mens, verbonden in tijd en ruimte. Uiteindelijk is kunst wat de waarnemer waarneemt en dat is wat Weevers betreft niet vrijblijvend.

Arent Weevers is theoloog, mediakunstenaar en initiatiefnemer van de tentoonstellingen 'Moving Images, Inspired Videoart' in de Grote of Lebunuskerk te Deventer. Hij zal via de videokunst de vraag naar mogelijke sporen van het heilige verkennen.

Bijeenkomst 3 Cor Langen: Het sacrale in de muziek

Datum: Donderdag 15 november 2018

Tijd: 14.00 – 16.00 uur

Plaats: Remonstrantse kerk, Woltersweg 1, Hengelo

Toegang: gratis behalve koffie/thee vrijwillige bijdrage

Tijdens een van de bijeenkomsten van 'eten en praten met ...' hebben wij ooit onderzocht welke gevoelens een bepaald muziekstuk bij mensen kunnen oproepen. De uitkomsten waren nogal verschillend. Die verscheidenheid leidt tot de vraag of het heilige wel in de muziek kan worden uitgedrukt. Is muziek een passend expressiemiddel of moeten wij met Scruton vaststellen dat de muziek geen geschikt middel is juist omdat muziek bij iedereen verschillende gevoelens kan oproepen? Natuurlijk hoort u een aantal muzikale voorbeelden en wij gaan zeker over het onderwerp in gesprek. Cor Langen leidt ons door de verkenning van dit onderwerp.

Geloofsbelijdenis 2006

Wij beseffen en aanvaarden dat wij onze rust niet vinden in de zekerheid van wat wij belijden, maar in verwondering over wat ons toevalt en geschonken wordt; dat wij onze bestemming niet vinden in onverschilligheid en hebzucht, maar in wakkerheid en verbondenheid met al wat leeft; dat ons bestaan niet voltooid wordt door wie we zijn en wat we hebben, maar door wat oneindig groter is dan wij kunnen bevatten.

Door dit besef geleid, geloven wij in Gods Geest die al wat mensen scheidt te boven gaat en hen bezielt tot wat heilig is en goed, opdat zij, zingend en zwiingend, biddend en handelend, God eren en dienen.

Wij geloven in Jezus, een van Geest vervulde mens, het gelaat van God dat ons aanziet en verontrust. Hij had de mensen lief en werd gekruisigd maar leeft, zijn eigen dood en die van ons voorbij. Hij is ons heilig voorbeeld van wijsheid en van moed en brengt ons Gods eeuwige liefde nabij.

Wij geloven in God, de Eeuwige, die ondoorgronde liefde is, de grond van het bestaan, die ons de weg van vrijheid en gerechtigheid wijst en ons wenkt naar een toekomst van vrede.

Wij geloven dat wij zelf, zo zwak en feilbaar als wij zijn, geroepen worden om met Christus en allen die geloven verbonden, kerk te zijn in het teken van de hoop.

Want wij geloven in de toekomst van God en wereld, in een goddelijk geduld dat tijd schenkt om te leven en te sterven en om op te staan, in het koninkrijk dat is en komen zal, waar God voor eeuwig zijn zal: alles in allen.

Aan God zij de lof en de eer
in tijd en eeuwigheid

Amen

Kerkgebouw

Adres: Woltersweg 11, 7552 DA Hengelo

Predikant

ds. K.J.G (Kirsten) Slettenaar,
tel. 074 - 357 42 76
e-mail: xbirds@wxs.nl

Website: <https://twente.remonstranten.nl>

Wie wij zijn

Remonstranten vormen een geloofsgemeenschap van mensen die zich aangesproken voelen door een geest van openheid, vrijmoedigheid en verdraagzaamheid die:

- ruimte biedt voor de ontwikkeling van de eigen spiritualiteit
- een stimulans wil zijn om de eigen ervaringen met anderen te delen en vragen van geloof en samenleving met elkaar te bespreken
- het van belang vindt dat men omziet naar elkaar.

Zoals wij in onze beginselverklaring uitspreken, willen wij God eren en dienen en is onze geloofsgemeenschap geworteld in het evangelie van Jezus Christus. Wij kennen geen bindende geloofsbelijdenis.

Onze traditie kenmerkt zich door het verlangen in contact te blijven met de ontwikkelingen op het gebied van wetenschap en cultuur. De Remonstrantse Gemeente Twente is één van de 46 remonstrantse gemeenten in Nederland.

Iedereen is welkom bij onze kerkdiensten, lezingen, cursussen en andere activiteiten.